

УДК 281. 91 (477. 2)

Л. М. Третяк,
викладач кафедри міжнародних відносин Національного університету
“Острозька академія”

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПОХОДЖЕННЯ ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКО-РОВЕНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ 1950–1960-Х РР.

У статті досліджується територіальне та соціальне походження духовенства, яке у 1950–1960-х рр. було зареєстроване у Волинсько-Ровенській єпархії. Встановлюється країна, область та тип населеного пункту, де народився священник чи диякон. А також простежується динаміка руху соціального походження духовенства у 50-х та 60-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: духовенство, православ'я, походження, географія, територія.

Территориальное и социальное происхождение духовенства Волинско-Ровенской епархии 1950–1960-х гг.

В статье исследуется территориальное и социальное происхождение духовенства, которое в 1950–1960-х гг. было зарегистрировано у Волинско-Ровенской епархии. Устанавливается страна, область и тип населенного пункта, где родился священник или диякон. А также прослеживается динамика движения социального происхождения духовенства в 50-х и 60-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: духовенство, православие, происхождение, география, территория.

Territorial and social background of clergy of Volyn'-Rivne Diocese of 50-60th years of XX century

The article investigates the territory and social background of clergy registered within Volyn'-Rivne Diocese in 1950–1960th. The country, region and type of locality where priests or deacons were born is identified. Also the dynamics of changes in social background of clergy in 50–60th years of XX century is examined.

Keywords: clergy, Orthodoxy, background, geography, territory.

Актуальність теми обумовлена рядом важливих об'єктивних обставин. Образ священнослужителя за часів СРСР, спотворений і нав'язаний радянською владою, довгі роки викликав недовірливе

ставлення серед населення. Не дивлячись на те, що вже минуло досить багато часу з моменту створення незалежної української держави, яка гарантує свободу і рівність віросповідань своїм громадянам, ставлення до православного духовенства змінилося далеко не у всіх. Причиною цього є наслідки радянської атеїстичної політики у всіх сферах життя. У зв'язку з цим виникла необхідність у проведенні дослідження, метою якого є просопографічний аналіз православного духовенства Волинсько-Ровенської єпархії у 1950–1960 рр., тобто відтворення соціологічного портрету священнослужителя за його територіальним і соціальним походженням.

Величезний внесок у вивчення історії РПЦ на Волині у ХХ ст. зробив відомий дослідник В. Борщевич. Його праці присвячені як історії церкви Волинсько-Ровенської єпархії [1; 2; 7], так і окремим її діячам [5]. Наприклад, науковець досліджує родину священників Кульчинських [6], життя та діяльність отця Миколи Малюжинського [4], за алфавітним покажчиком укомплектовує біографії православних священнослужителів у Волинському пом'янику [3]. Проте загального портрету духовенства Волинсько-Ровенської єпархії 1950–60-х рр. за його територіальним та соціальним походженням зроблено не було. У зв'язку з цим для проведення дослідження було використано списки духовенства Волинсько-Ровенської єпархії, яке перебувало на реєстрації в Уповноваженого в справах РПЦ в Ровенській та в Уповноваженого в справах РПЦ у Волинській областях станом на 1. 02. 1951 р. та 1. 01. 1964 р. Списки зберігаються у фондах Державного архіву Рівненської області [21; 25] та Державного архіву Волинської області [12].

З метою детального опису територіального походження духовенства Волинсько-Ровенської єпархії запропоновано поділ священників та дияконів на групи залежно від типу населеного пункту, де вони народилися, а також поставлено за завдання встановити область та країну їхнього походження.

Спробуємо визначити походження духовенства відповідно до типу населеного пункту. За допомогою документів та архівних матеріалів вдалося віднайти інформацію про місце народження священників та дияконів, які у 1950–1960-х працювали на території Волинсько-Ровенської єпархії.

Станом на 1. 02. 1951 р. у Ровенській області на реєстрації в Уповноваженого в справах РПЦ перебував 341 священник та 58 дияконів [21, арк. 1–26; 23, арк. 11; 24, арк. 96]. З них:

– священники, які походили з сільської місцевості – 257 осіб, або 75,3% від загальної кількості;

- священики, які походили з міста – 63 особи (18,5%);
- диякони, які походили з сільської місцевості – 48 осіб (82,8%);
- диякони, які походили з міста – 8 осіб (13,8%);
- немає даних про 21 священика (6,2%) та про 2 дияконів (3,4%);
- всього 341 священик (100%) та 58 дияконів (100%) [21, арк. 1–26].

Станом на 1. 01. 1964 р. у Ровенській області на реєстрації в Уповноваженого в справах РПЦ перебували 253 священиків та 18 дияконів. З них:

- священики, які походили з сільської місцевості – 142 особи (56,1%);
- священики, які походили з міста – 95 осіб (37,6%);
- диякони, які походили з сільської місцевості – 13 осіб (72,2%);
- диякони, які походили з міста – 4 особи (22,2%);
- немає даних про 16 священиків (6,3%) та про 1 диякона (5,6%);
- всього 253 священика (100%) та 18 дияконів (100%) [15, арк. 82–84].

Отже, більшість духовенства походила з села. Серед зареєстрованих у 1951 р. – 75,3% священиків та 82,8% дияконів, а серед зареєстрованих у 1964 р. – 56,1% священиків та 72,2% дияконів народилося у селі. Отже, у 1960-х рр. кількість духовенства сільського походження зменшилася, натомість збільшилося число духовенства, яке народилося у місті. Усі диякони, зареєстровані у 1951 р. та 1964 р., які мали міське походження народилися у районних центрах, таких як Дубно, Острог, Кременець, Червоноармійськ. Серед священиків, які народилися в місті теж більша частина походить з невеликих містечок, проте також були священики з обласних центрів, а саме з Житомира – оо. Буйницький Петро Климентійович [17, арк. 12], Буйницький Георгій Агапійович [17, арк. 22], Ковалевський Сергій Іванович [19, арк. 165], Пижицький Володимир Антонович [16, арк. 159–162], з Рівного – оо. Давидович Павло Володимирович, Логвись Стефан Васильович, Чубик-Луценко Микола Максимович [10, с. 25–26; 18, арк. 62; 20, арк. 121], з Любліна – о. Збаранський Іван Іванович [20, арк. 289], з Києва – о. Порицький Василь Миколайович [20, арк. 87], з Вінниці – о. Черяховський Іван Пилипович [19, арк. 153].

Немає відомостей про походження 5,8% зареєстрованого у 1951 р. та 6,3% зареєстрованого у 1964 р. духовенства. Це спричинене відсутністю відповідного запису в автобіографіях. В некрологах часто згадувався лише регіон або область, де народився священик чи диякон, тому в результаті вийшов досить високий відсоток невизначеного населеного пункту.

Встановлення області, з якої походило духовенство проводилося аналогічним чином.

Таблиця 1
Територіальне походження духовенства Рівненської області
Волинсько-Ровенської єпархії

Область	Священики	Диякони	Разом	%
Вінницька	6	0	6	1,2
Волинська	72	5	77	15,2
Житомирська	24	0	24	4,7
Івано-Франківська	1	0	1	0,2
Київська	1	0	1	0,2
Львівська	3	0	3	0,6
Рівненська	241	50	291	57,4
Сумська	1	0	1	0,2
Тернопільська	19	3	22	4,3
Херсонська	1	0	1	0,2
Хмельницька	17	4	21	4,1
Чернівецька	1	0	1	0,2
Чернігівська	1	0	1	0,2
Немає даних	54	3	57	11,2
Разом	442	65	507	100

Джерело: картотека священнослужителів Волинсько-Ровенської єпархії, підготовлена автором статті

Найбільша кількість священиків та дияконів вважалася місцевою, тобто походила з Ровенської області. Загальна кількість складає 57,4%. Часто після закінчення навчання отці поверталися в рідне село і там працювали. Це не випадково, адже єпархія, з якої походив священик, направляла його на навчання і тому, після отримання диплому і висвячення в сан він був змушений повернутися на рідну землю. Слід також взяти до уваги, що 57,4% – цифра, яка вказує на місце народження в Ровенській області, та були ще й ті, які з різних причин потрапили на цю територію до моменту свого повноліття.

Диякони походили з 4 областей України (Волинська, Ровенська, Хмельницька, Тернопільська).

Географія священиків була більш широкою. З м. Коломия Івано-Франківської області походив о. Морський Костянтин Федорович [17,

арк. 107], з Вінницької області – оо. Бутовський Григорій Дмитрович, Верославов Давид Іванович, Стефанович Афанасій Михайлович, Тарасюк Феодосій Якович [13, арк. 102, 137, 243; 16, арк. 259], з Львівської області – оо. Закидальський Анатолій Карпович, Савицький Дометій Ананійович, Швець Петро Миколайович [11, с. 32; 20, арк. 79; 18, арк. 133], з Херсонської області – архієпископ Палладій (Камінський) [26, с. 16], з Чернівецької області – архімандрит Мефодій (Мензак), з Чернігівської області – о. Писаний Іван Данилович [13, арк. 235], з Сумської області – о. Смоленський Димитрій Карпович [16, арк. 277].

Варто згадати, що походження духовенства не обмежувалося тодішньою територією УРСР. У Волинсько-Ровенській єпархії служили священики, які народилися в Білорусії, Молдавії, Росії та Польщі. У відсотковому співвідношенні ситуація виглядала наступним чином:

- з Української РСР – 93,6%;
- з Білоруської РСР – 2,7%;
- з Молдавської РСР – 0,2%;
- з Російської РФСР – 0,8%;
- з Польщі – 2,7%.

У Люблінському воєводстві, територія, якого сьогодні належить Республіці Польща, народився протопресвітер Грушко Стефан Францевич [29, с. 48–49], священики Самохваленко Володимир Олександрович, Пилишук Лев Андрійович, Боярчук Петро Луккіч, Вавренюк Йосип Миколайович, Вибач Павло Іванович, Гаврилюк Авксентій Степанович, Збаранський Іван Іванович, архієпископ Варлаам (Борисович), архімандрит Томашевський Венедикт Матвійович [18, арк. 53; 19, арк. 210; 16, арк. 108, 156, 179, 282]. З Жешувського воєводства походить священик Камінський Омелян Йосипович [19, арк. 67].

На території, яка входила до складу Білоруської РСР народилися священики Борисюк Михайло Ісакович, Власик Олексій Васильович, Гейхрех Євгеній Іванович, Іванов Микола Миколайович, Коршун Григорій Іванович, Кузьминський Володимир Георгійович, Мачульський Володимир Олександрович, Михайловський Володимир Іванович, Навроцький В'ячеслав Мартинович, Самуйлик Філімон Павлович, Семенюк Михайло Олександрович, Скурат Євгеній Михайлович, Шибут Симеон Давидович; Ярошук Яків Єфимович [18, арк. 265; 14, 9, с. 22; 20, арк. 77, 118, 262; 19, арк. 79; 18, арк. 303; 20, арк. 157, 161, 164, 273].

На російській землі народилися священики Якунін Іван Максимович, Кошевий Володимир Юхимович, Нитовський Володимир Петрович [3, с. 160, 378; 22, арк. 9] та архієпископ Миколай (Чуфаровський) [28, с. 27].

З міста Бендери (Молдавська РСР) походив Халімонов Стефан Романович [13, арк. 153].

Географія походження духовенства Волинсько-Ровенської 1945–1964 рр. єпархії була досить широкою. Вона охоплювала не лише територію УРСР, але й включала в себе інші республіки.

Соціальне походження

Катерина II вперше на державному рівні підтримала дітей священнослужителів, які не хотіли продовжувати справу батьків, надавши їм можливість робити самостійний вибір професії. До цього часу ні самі священнослужителі, ні їхні діти не могли змінювати вид своєї діяльності, оскільки це заборонялося законом. Лише після указу Катерини II діти православного духовенства отримали дозвіл на перехід до інших соціальних груп населення, зокрема до торговців, селянства та військових. За правління Павла були повернуті обмеження духовним верствам населення, але невдовзі після прийняття законів у 1869 та 1871 рр. із замкненістю духовенства було покінчено назавжди [27, с. 795–796].

Оскільки в XX ст. соціальне походження не бралось до уваги при посвяті в сан, то можна припустити, що серед духовенства Волинсько-Ровенської єпархії 1945–1964 рр. були особи, які походили з різних верств населення.

Для проведення дослідження виділено священників та дияконів, прізвища яких знаходяться в обох реєстраційних книгах духовенства (за 1951 р. і 1964 р.). Спільних для обох книг нараховується 507 прізвищ, з них 442 – це священники та 65 – диякони.

Таблиця 2
Соціальне походження духовенства Рівненської області
Волинсько-Ровенської єпархії 1950–60-х рр.

Соціальна верства	Священники	Диякони	Разом	%
Духовні	161	8	169	33,3
Селяни (колгоспники)	158	48	206	40,6
Вчителі	16	0	16	3,2
Медичні працівники	11	0	11	2,2
Державні службовці	18	0	18	3,6
Робітники	27	6	33	6,5
Немає даних	51	3	54	10,6
Разом	442	65	507	100

Джерело: картотека священнослужителів Волинсько-Ровенської єпархії, підготовлена автором статті

Найбільша кількість духовенства походило із бідних малоосвічених сільських родин. Їхні батьки найчастіше займалися сільським господарством. Вирощували свійських тварин, обробляли землю. З цього вони жили і утримували сім'ю. Після створення колгоспів віддали свої угіддя і пішли працювати в колективні господарства, звичайно, якщо дозволяв вік. Загалом, священиків та дияконів, які походили з таких сімей нараховується 40,6%. Особливо багато дияконів, а саме із 65 зареєстрованих у 48 батьки займалися сільським господарством, а це 73,8%. Деякі з священиків перед рукопокладенням в сан, або навіть під час служіння продовжували справу батьків. Після закінчення школи вони залишалися вдома і допомагали батькам по господарству і лише через деякий час йшли здобувати освіту. Священик Аврамчук Корнилій Гнатович у 1926–1935 рр. та у 1941–1943 рр. займався сільським господарством і лише у 1944 р. прийняв сан священика [16, арк. 156], аналогічні сільськогосподарські роботи виконували о. Гора Леонід Євстафійович у 1919–1922 рр. [16, арк. 229], о. Дичковський Петро Іванович у 1939–44 рр. [16, арк. 280], диякон Гаврильчук Іван Ульянов до 1944 р. [17, арк. 181] та багато інших.

Другу за величиною групу складають священики та диякони, батьки яких були духовними. Їх нараховується 33,3%. До духовних відносяться священики, диякони та псаломщики, оскільки саме ці професії були вказані в автобіографіях духовенства. Можливо псаломщики мали інше основне заняття, наприклад вони займалися сільським господарством, та про це в документах нічого не зазначено, тому при визначенні соціального походження псаломщиків зараховано до духовних осіб. Отже, 102 клірика (99 священиків та 3 диякона) Волинсько-Ровенської єпархії походило зі священицьких родин, а в 67 кліриків (62 священика та 5 дияконів) батько був дияконом або псаломщиком.

Третю групу складає духовенство, батьки яких мали робочі спеціальності і працювали робітниками в колгоспах, на фабриках і заводах. Їх нараховується досить небагато – 33 особи, у відсотковому відношенні це 6,5% із загальної кількості досліджуваних.

Інші групи священиків значно менші. У 16 священиків (3,2%) батьки працювали вчителями в школі, у 18 (3,6%) – службовцями в державних установах. У о. Кириєнка Валентина Миколайовича – батько був військовослужбовцем [16, арк. 167], у о. Борковського Миколи Вікторовича – лікарем [17, арк. 192], у о. Паленка Євгена Миколайовича – медичним фельдшером [13, арк. 59], а у о. Панасюка Миколи Моїсеєвича – ветеринарним фельдшером [16, арк. 176].

Отже, майже половина духовенства Волинсько-Ровенської єпархії походить з бідних малоосвічених сімей селян та робітників, і лише 33,3 % духовенства продовжили справу своїх батьків. Дехто з них мав цілу священницьку династію. Детально православні священницькі династії Волині описує історик В. Борщевич [5, с. 86–92].

Зі священницької династії походив о. Гардасевич Леонід Олександрович. Його батько о. Олександр походив з родини священника, а мати Ірина Рябчинська – з родини псаломщика [5, с. 88]. В 1940 р. батька засудили за несплату податку на прибуток. Він помер через рік у в'язниці в Комі АРСР. Дружина о. Леоніда походила з роду псаломщика Павла Хомчука [3, с. 70].

У о. Данилевича Василя Миколайовича священниками були батько, дід і прадід [3, с. 101–102].

Отець Жолткевич Серафим Олексійович походив з священницького роду, його брат також став священником, і сестра вийшла заміж за священника [16, арк. 174].

До найдавніших священницьких родин Волині належали Кульчинські. Протопресвітер Кульчинський Сергій Євгенович служив в храмах Рівненщини протягом 1948–1955 рр., аж поки не поїхав в добровільне заслання в Архангельськ (1955–1959 рр.), а звідти у 1959–1969 рр. у Великий Устюзь, потім Вологда (1969–1970 рр.), Мурманськ (1970–1975 рр.), Курська область (1975–1978 рр.). І всі ці переїзди здійснювалися з метою уникнення концтаборів. Його батько о. Кульчинський Євген Устинович та мати Марія Зашкевич походили із священницького роду [3, с. 177]. Отець Євген мав трьох синів Володимира, Сергія та Юрія – своїх послідовників. Через постійний тиск і переслідування з боку влади на священника вдалося висвятитися лише одному внуку о. Євгена, сину Сергію, який продовжив справу свого роду в Росії [5, с. 90].

Частина священників Волинсько-Ровенської єпархії у 1945–1964 рр. становили нащадки священницьких родин з багаторічною традицією. Також цікаво проаналізувати чи вплинули політичні події, які відбувалися в країні на продовження династії. Для цього подивимося, коли саме прийняли священницький сан 169 священників та дияконів, батьки яких були духовними особами.

Дуже рідко діти священників приймали священницький сан в 1915–1919 рр. та в 1930–1934 рр. В першому випадку це могло бути викликане воєнними діями та більшовицьким переворотом, адже саме в цей період припадає повалення царського режиму і встановлення нової політичної влади, яка одразу ж взялася до проведення релігійної реформи.

Таблиця 3

Роки висвяти в сан духовенства Рівненської області Волинсько-Ровенської єпархії, яке походило із священницького роду

Роки висвяти	Священики	Диякони	Разом	%
До 1910 р.	20	1	21	12,4
1910–1914 рр.	16	0	16	9,5
1915–1919 рр.	4	0	4	2,4
1920–1924 рр.	24	1	25	14,8
1925–1929 рр.	19	0	19	11,2
1930–1934 рр.	5	0	5	3
1935–1939 рр.	18	0	18	10,7
1940–1944 рр.	38	5	43	25,4
1945–1949 рр.	17	1	18	10,6
Разом	161	8	169	100

Джерело: картотека священнослужителів Волинсько-Ровенської єпархії, підготовлена автором статті.

За 1930–1934 рр. у Волинсько-Ровенській єпархії відбулося дуже мало священницьких посвят, не залежно від соціального походження клірика. Причинами цього могли бути політичні та економічні процеси, які відбувалися в країні. Релігійна політика польської влади, яка на той час панувала на Волині була направлена на поширення польської національної ідеології та католицизму. Також в ці роки характеризуються важкою економічною кризою, тому не всі бажаючі здобути освіту могли собі це дозволити.

Слід звернути увагу, що останні висвяти на священника та диякона зі священницької династії відбулися у 1945 рр. Після цього жоден чоловік, батько якого був дияконом чи священником не продовжив сімейну справу.

Отже, з другої половини 1940-х рр. з'являється нова тенденція у внутрішньому житті духовенства. Священницькі династії з давніми православними традиціями заміняє духовенство, яке походило з бідних, малоосвічених селянських родин. Отримання священницького сану для них означало піднятися на один щабель вище своїх батьків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борщевич, В. Автономна православна церква на Волині / В. Борщевич. – Луцьк, 1998.
2. Борщевич, В. Волинське духовенство у ХХ столітті: ідентичність, статус, еволюція: монографія / В. Борщевич. – Луцьк, 2010.

3. Борщевич, В. Волинський пом'яник. – Рівне, 2004.
4. Борщевич, В. Отець Микола Малюжинський на тлі епохи / В. Борщевич. – Луцьк, 2000.
5. Борщевич, В. Православні священичі династії Волині у ХХ ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне : РДГУ, 2008. – Випуск 14. – С. 86–92.
6. Борщевич, В. Священнича традиція родини Кульчинських: отець Володимир // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 2007. – Випуск 13. – С. 89–93.
7. Борщевич, В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. ХХ ст.) / В. Борщевич. – Луцьк, 2000.
8. Вечная память почивши. – Журнал Московской патриархии. – 1975. – № 8.
9. Вечная память почивши. – Журнал Московской патриархии. – 1977. – № 7.
10. Вечная память почивши. – Журнал Московской патриархии. – 1980. – № 6.
11. Вечная память почивши. – Журнал Московской патриархии. – 1989. – № 7.
12. Держархів Волинської обл., ф. Р-393, оп. 2, спр. 116.
13. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 21.
14. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 33.
15. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 34.
16. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 57.
17. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 58.
18. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 59.
19. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 60.
20. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 61.
21. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 64.
22. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 85.
23. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 86.
24. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 94.
25. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 11, спр. 431.
26. Палладий (Шиман). Высокопреосвященный Архиепископ Палладий (Кашперук), бывший Житомирский и Овручский // Журнал Московской патриархии, 1978. – № 10.
27. Полный православный богословский энциклопедический словарь. – Том 1. – London : Variorum reprints, 1971.
28. Скобей, Н. Архиепископ Миколай // Журнал Московской патриархии. – 1967. – № 5.
29. Цап, М. Протопресвітер Стефан Грушко – один із найвідоміших волинських священиків // Волинські єпархіальні відомості. – 2008. – № 11–12. – С. 48–49.